

Bognárné Kocsis Judit

A pedagógiai értékelés tervezésének egy lehetséges útja a felsőoktatásban

„*A tanítás – tanulás rendszerszemléletében azt a műveletsort nevezzük értékelésnek, amikor a tanítás – tanulás eredményéből kiindulva keresünk összefüggéseket a tanítás célja (követelményei), a folyamat és a tanítás – tanulás résztvevői, a tanulók között*”¹. Az értékelés szóhoz szorosan kapcsolódik nemcsak alakilag, hanem tartalmában is az érték szavunk. Az értékelés folyamatának tervezésénél határozzuk meg azokat az értékeket, amelyeket számon kérünk az oktatás folyamán. A felsőoktatás gyakorlatában is tapasztalható, hogy minden oktatónak más az értékrendje, a teljesítmények értékelésének kategóriái, szintjei, hiszen van, aki inkább a tényismereteket, a tárgyi tudást kéri számon, van, aki a tudás alkalmazhatóságát nézi, a kompetenciákra helyezi a hangsúlyt. Az értékelés megtervezésekor valójában indikátorokat, azaz mérhető, számszerűsíthető információkat állapítunk meg értékrendünknek megfelelően.

BEVEZETÉS

A pedagógiai értékelésnek visszacsatoló, megerősítő, informáló funkciója van, amely során a hallgatói teljesítmény értékelése mellett az oktatási folyamat eredményességét és egyben az oktatói tevékenység hatékonyságát is mérjük.

A felsőoktatásban feltétlenül – minimálisan – számolni kell a következő rendszerelemekkel, továbbá azzal, hogy miként és mennyiben határozzák meg a pedagógiai értékelésünk tervezését az egyes elemek:

- a hallgató a vele szemben támasztott elvárásoknak, követelményeknek eleget tud-e tenni;
- az oktatási folyamatban az információátadás módja megfelelően megválasztott-e, az alkalmazás, a megértés megvalósulhat-e;
- az oktató jól választotta-e meg a célokat, a követelményeket;
- tervezetünk az egyetem által elvárt minőségi szinthez igazodó-e;
- hazai, nemzetközi elvárásoknak meg tudunk-e felelni;
- a tanulmányi és vizsgaszabályzat törvényességének megfelel-e.

1 BÁTHORY 1985., 179

1. ÁBRA: A pedagógiai értékelés tervezését meghatározó legfontosabb modulok a felsőoktatásban

Már az értékelés folyamattervezése során meg kell határoznunk a visszacsatolás módját, idejét és gyakoriságát. A felsőoktatás gyakorlatában a pedagógiai értékelés tervezésének időtartama (általában) egy félév, ez alatt válnak nyilvánvalóvá a kurzus teljesítésének problémái, tanulási, elsajátítási nehézségei.

Mivel „... az értékelés a tanítás-tanulás olyan rendszerkomponense, mely az egész rendszer működésére kihat”², ezért nézzük meg, hogy a pedagógiai értékelés tervezéséhez az egyetem, az oktató szempontjából milyen szabályzók, dokumentumok ismerete szükséges, illetve milyen feladatok következnek mindezekből az eredményes működés érdekében.

2 BÁTHORY 1997., 219

A FÉLÉV MEGKEZDÉSE ELŐTTI TEENDŐK

I. A szabályzatok áttekintése, a törvényesség biztosítása

A felsőoktatási törvény 35.§ (2) pontja kimondja: az oktató kötelessége többek között az, hogy a jóváhagyott tanterv szerint oktasson és értékeljen, munkája során figyeljen a hallgató egyéni képességeire, tehetségére, fogyatékoságára.³

A modelltanterv alapján meghirdetett kurzusokra vonatkozóan először is fontos végiggondolni az adott egyetem tanulmányi és vizsgaszabályzata szerint a hallgatók tájékoztatásának szabályait. A hallgatókat a félév elején tájékoztatni kell többek között a tantárgy nevééről, a tanórak számáról, kreditértékéről, kódjáról, a tantárgy órarendi beosztásáról, a tantárgy felelőséről, előadójáról, a tantárgy szakmai tartalma elsajátításának céljáról, tematikájáról, a megszerzendő ismeretekről, az évközi tanulmányi követelményekről, a megszerzett ismeretek, elsajátított (rész)kézségek és kompetenciák értékelésének (félévközi jegy vagy vizsgajegy) módjáról, az értékelés módszeréről. További elvárásként jelenik meg az ismeretek, készségek és kompetenciák elsajátításához tanulmányi segédanyagok, ajánlott irodalom megadása.⁴

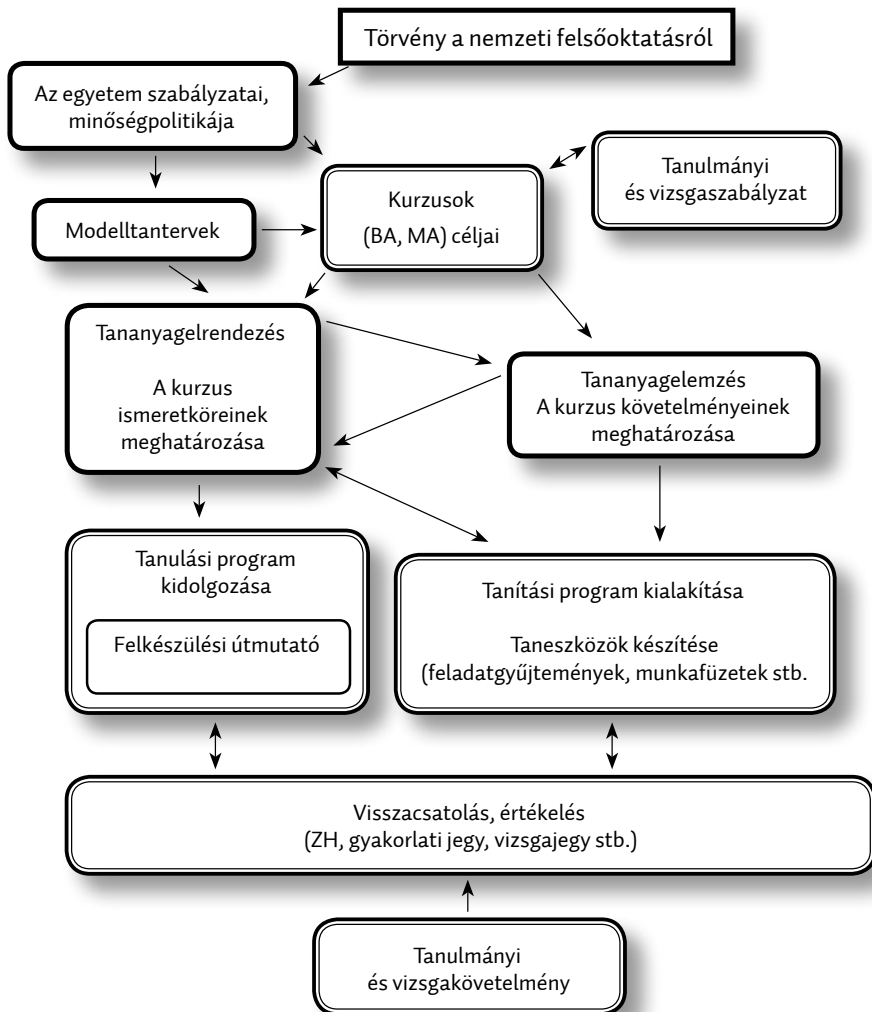
A számonkérés, illetve az érdemjegy megszerzése szempontjából négy kategória létezik:

- a) folyamatos számonkérésen alapuló érdemjegy vizsgaidőszakon belüli javítási lehetőséggel.
- b) folyamatos számonkérésen alapuló érdemjegy vizsgaidőszakon belüli javítási lehetőség nélkül (pl. féléves gyakorlati feladat vagy a tanítási gyakorlat pótlását jelentené). Elégtelen osztályzat esetén a tantárgyat meg kell ismételni.
- c) vizsgaidőszakon belüli számonkérésen alapuló érdemjegy – lehet írásbeli, szóbeli vagy a kettő kombinációja.
- d) félévközi és vizsgaidőszakon belüli számonkérés kombinációja – a félévközi teljesítmény a vizsgán kialakult osztályzat részét képezi.

³ Magyar Közlöny, 2011. évi 165. szám 41195. oldal

⁴ Az alapul vett tanulmányi és vizsgaszabályzat a Pannon Egyetem honlapján található. (http://www.uni-pannon.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=170%3Ahallgatókat-erinto-szabalyzatok&catid=137%-3Aoktatasi-igazgatosag&Itemid=276). Letöltve: 2012. 06. 06.

2. ÁBRA: Az értékelési folyamat dokumentumai, elemei a felsőoktatásban

A tanulmányi és vizsgaszabályzat előírja az ismeretek ellenőrzésének formáit (beszámoló, gyakorlati jegy, vizsga, szigorlat, záróvizsga, összefüggő tantárgyi és szakmai gyakorlat) és meghatározza a minősítési kategóriákat, azok tartalmát. Azonban megengedi a kurzus céljához igazodó eltérő értékelési, ellenőrzési formát is.⁵

5 http://www.uni-pannon.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=170%3A%3Ahallgatokat-erinto-szabalyzatok&catid=137%3A%3Aoktatasi-igazgatóság&Itemid=276 20& Az ismeretek ellenőrzésének formái. Letöltve: 2012. 06. 06.

II. Felkészülési és a tanítási útmutató kidolgozása

A pedagógiai értékelés tudatos tervezésének további két fontos dokumentuma a felkészülési és a tanítási útmutatók. A felkészülési útmutató a hallgatók eligazodását segíti az adott kurzusra vonatkozóan, a tanítási útmutató pedig az oktató számára fontos a félév tudatos, átgondolt tanításához. Természetesen a két segédanyag szorosan összefügg egymással. Mindkét dokumentum kidolgozása szükséges a félév indulására, hiszen a hallgatók az első alkalommal jó, ha megkapják a felkészülési útmutatójukat, az oktatóknak pedig szükség-szerű a tervezhetőség miatt.

Ahhoz, hogy az útmutatókat szakszerűen kidolgozhassuk, el kell végeznünk az adott kurzusra vonatkozóan a tananyagelemzést, azaz meg kell határoznunk a főbb témaköröket, azok részeit, egészen a tudáselemek, a fogalmak szintjéig. Ezen információk birtokában a tananyag strukturálása a feladatunk.

1. Felkészülési útmutató⁶

A felkészülési útmutató a kurzusok teljesítését segíti a hallgatók számára.

A felkészülési útmutató részei egy kollokviummal/vizsgálattal záródó tárgy esetén a következő (természetesen a gyakorlati jeggyel záródó tárgy esetében is hasonló algoritmus szerint kell eljárni):

- 1.1. A kurzusleírások
- 1.2. Tanulási útmutató
- 1.3. Szakkönyvek mint tanulási források
- 1.4. A vizsgázás feltételei
- 1.5. A vizsgázás menete és tételei
- 1.6. A vizsga értékelése

1.1. A kurzusleírások tagolása a következő:

- a kurzus célja
- fejlesztendő kompetenciák
- a tantárgy tartalmi leírása
- a tanítás-tanulás módszerei, feladatok
- kötelező szakirodalom

1.2. Tanulási útmutató

Ebben a részben kapnak helyet az előfeltételek, az előzetes, háttértudások bemutatása, továbbá a félév során a kurzus teljesítéséhez szükséges feladatok típusai (pl. esettanulmány, recenzió, kiselőadás, foglalkozási terv készítése stb.), azok konkrét, egyértelmű meghatáro-

⁶ Készült Zsolnai József (2009): *Felkészülési útmutató az Affektív és szociális fejlődés című kurzus feldolgozásához* című munkája (kézirat) alapján.

zása. További hasznos eleme e modulnak a kurzus anyagának rövid, lényegre törő tartalmi ismertetése. Célszerű az óráknak megfelelő felosztásban vagy a tételek szerinti bontásban feldolgozva a hallgatók rendelkezésére bocsátani.

A félév elején kézhez kapott tanulási útmutató segítségével a hallgató átgondoltan megtervezheti saját tanulási folyamatát, előtte álló feladatait, így biztosabbak lehetünk a határidőre történő, minőségi munkában.

1.3. Szakkönyvek mint tanulási források

A szakkönyvek között kapnak helyet a kötelező és ajánlott szakkönyvek. Ebben a részben bővebb szakirodalom megadására van lehetőség a hallgatók eredményessége érdekében, esetlegesen ajánlásokkal kiegészítve.

1.4. A vizsgázás feltételei

A vizsgázás feltételei részben rögzíthetjük a kurzus teljesíthetőségének kritériumait, a vizsgázáshoz szükséges elvárásokat. Elvárásként jelenhet meg például a félév során kiadott feladatok hiánytalan, határidőre történő teljesítése, a hiányzások szabályozása.

1.5. A vizsgázás menete és tételei

A vizsgázás menete tartalmazza, miként történik a vizsgáztatás: például kell-e beugró tételt húzni, van-e A és B tételsor stb.

E rész kidolgozottságára egy (hagyományostól eltérő) példa:

„Az első tételcsoport alatt szereplő témák (tételek) szerzőit tudatosan nem adtuk meg. A hallgató feladata, hogy felkészülése során a kötelező és ajánlott irodalom alapján állapítsa meg, hogy

- az adott tétel szövegének ki a szerzője;
- az adott szövegrész melyik könyvben található meg;
- a könyv főbb könyvészeti adatait a felkészülési vizsgalapon tüntesse fel.⁷

1.6. A vizsga értékelése

A vizsga értékelése részben egyértelműen be kell mutatni, hogy az értékelésnek milyen a súlyozása, mi alapján állapítja meg az oktató az érdemjegyet. Beleszámítja-e a féléves munkát, ha igen, milyen százalékban, a beadandó feladatok elkészítésének minősége mennyiben határozza meg a vizsgajegyet, mikor kell biztosan megismételni a vizsgát.

⁷ Készült Zsolnai József (2009): Felkészülési útmutató az Affektív és szociális fejlődés című kurzus feldolgozásához című munkája (kézirat) alapján.

2. Tanítási útmutató

2.1 Előzetes tudásszintmérés

A tanítási útmutatónak az első, fontos eleme az előzetes tudásszintmérés, amelynek a felsőoktatásban különösen nagy a szerepe, hiszen egy-egy kurzusra nagyon eltérő tudással, ismeretanyaggal és nem utolsósorban kurzus iránti nézettel érkehetnek a hallgatók. A tudásanyag kellő összehangolása a kurzus eredményességének egyik kulcstényezője.

Már az első kontaktórán fel kell mérni

- milyen fogalmak tudására, alkalmazására támaszkodhatunk;
- milyen nézetük, elképzelésük van a hallgatóknak az adott kurzusról.⁸

A kurzus elején hatékony segítségünkre lehet a fogalomtérkép. A hallgatók által készített fogalmi háló az adott témakörhöz, kurzushoz kapcsolódóan pontosabb képet ad a hallgatók előzetes tudásáról.

A hallgatók tudásának, nézetének ismeretében megállapítható, mely témakörök alaposabb ismertetése, magyarázata szükséges a félév során, illetve, hogy kell-e például külön konzultáció valamely anyagrészt pótlására.

Az előzetes tudásfelmérés abban is segítségünkre van, hogy mely fogalmak listáját kérjük kötelezően számon a félév folyamán (pl. ZH-k alkalmával) és/vagy a végén (a vizsgán).

2.2. A félév során kért dolgozatok

A tanítási útmutatóban kapnak helyet a tudásszintmérő dolgozatok, a zárthelyi dolgozatok (ZH-k) feladatai és a beadandó feladatok kidolgozása is.

A felsőoktatásban is szükséges és elengedhetetlenül fontos a félév közbeni számonkérés. A folyamatos tudásellenőrzés a hallgatóknak az egyéni tanulását nagyban segíti, támogatja, hiszen a számonkérések funkciója többek között:

- a kurzus anyagával kapcsolatos nehézségek felismerése;
- informálás a fejlődésükről;
- a megfelelő tanulási szokások kialakítása;
- a folyamatos tanulásra biztatás;
- a reflektív szemléletmód erősítése;
- a reális önértékelés megalapozása.⁹

2.2.1. Zárthelyi dolgozatok

A zárthelyi dolgozatok összeállításának első lépése a dolgozat céljának meghatározása.

A dolgozat célja lehet:

- repetitív tudás mérése – lexikális ismeretanyag alapján és/vagy
- a fogalmak alkalmazni tudásának képessége és/vagy
- a tananyag elemzési képessége stb.

⁸ ÁRPÁDI 1977., 6.

⁹ ÁRPÁDI, 1977, 7.

Az előzetes mérés alapján könnyebben és egyértelműbben kijelölhetjük azokat a részeket, amelyeknek a számonkérését feltétlenül előírjuk.

A kurzus tematikájának áttanulmányozása során el kell dönteni, hogy a kurzus célja

- a logikus gondolkodás fejlesztése főként és/vagy
- az általános műveltség gazdagítása és/vagy
- a nézetrendszer befolyásolása az adott témakörben.

A kurzus céljához illeszkedve kell a dolgozatok feladatait megválasztanunk, összhangban a követelményekkel.

2.2.2. A félév közben kért feladatok, amelyek a hallgatóknak kiadott felkészülési útmutatóban is megjelennek.

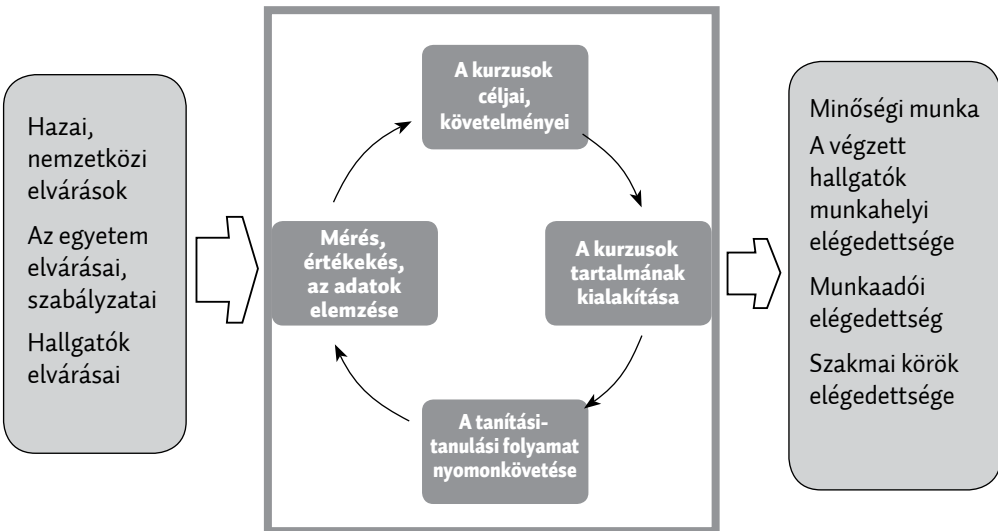
Az egyéni tanulást nagy mértékben segítik a félév során kapott önálló feladatok. A feladatok kiadásánál figyelni kell az egyértelmű megfogalmazásra, a határidőkre, a formai, tartalmi elvárásokra.

A feladattípusok tartalmukat tekintve a következő szinteken jelenhetnek meg:

- az ismeretelmélet szintjén (pl. sorolja fel, gyűjtse össze típusú feladatok);
- megértés szintjén (pl. értelmezze, magyarázza típusú feladatok);
- az alkalmazás szintjén (pl. végezzen kutatást, vizsgálja meg típusú feladatok).

A hagyományos feladatok mellett napjainkban egyre elterjedtebb formák a portfólió (pl. dosszié összeállítása a félév során az adott tárgyból végzett eredményekről) és a projekt (pl. kiadványkészítés az adott kurzushoz kapcsolódóan). Fejlesztési célból és értékelési, önértékelési szempontból mindkét típus rendkívül jól alkalmazható a felsőoktatásban is. A hallgatók nyitottak a kreatív, hagyományostól eltérő, sokrétű feladatok iránt.

3. ÁBRA: Az értékelés folyamatmodellje a felsőoktatásban

III. Az eredmények elemzése, értékelése

A kurzus hatékonyságát nagyban befolyásolja a hallgatók eredményessége.

Báthory Zoltán is kiemelte, hogy a közepesen vagy gyengén motivált emberek úgy tanulnak, ahogy értékelik őket és nem úgy, ahogy tanítják őket.¹⁰ Az értékelésnek tehát nagy szerepe van, hiszen szoros kapcsolat figyelhető meg az értékelésre fordított idő és a tanulmányi eredmények között – nemzetközi kutatási adatok igazolják ezt a tényt.¹¹

A félév során tehát szükséges kisebb egységekben is értékelni a teljesítményeket.

Az eredmények tartalmi elemzése rávilágít:

- feladatmegoldási nehézségekre;
- megértési problémákra;
- típushibákra;
- a fogalmak felidézése vagy az alkalmazás okoz-e nagyobb problémát stb.;
- továbbá összehasonlíthatóvá válnak az azonos szintű feladatok megoldási szintjei.

„A tanulók igazságos és objektív értékelését – egyre többen vélik így – egy differenciált, a személyiség sokoldalú fejlesztését szolgáló értékelési rendszertől várhatjuk. Ebben kulcspozícióú töltenének be a tanulás iránti követelmények és különböző értékelési eszközök”.¹²

IV. Az eredmények megbeszélésének megtervezése

A kurzus tervezésénél gondolnunk kell a hallgatók tájékoztatására is a félév során nyújtott teljesítményükkel kapcsolatban. Az értékelés gyakoriságától függően választhatjuk a szóbeli vagy az írásbeli értékelést. A szóbeli megbeszélés annyiban hatékonyabbnak tekinthető, hogy lehetőség nyílik a valódi kommunikációra.

Az értékelés részei lehetnek:

- a kurzus egésze, a kurzus valamely részegysége, ZH, beadandó dolgozat;
- az előforduló problémák, hibák;
- a kurzus során tapasztalt tanulási kedv, módszerek, eredményességek;
- továbbá a hallgatók által feltett kérdésekre adott válaszok.

Az értékelés során rá kell mutatni a kurzus eredményét/eredményességét befolyásoló tényezőkre, és ennek tudatában lehetséges, jövőbeli megoldásokat kell kidolgozni.

Az oktatók értékelése a hallgatókat segíti a saját helyes önértékelésük kialakításában, a további eredményes tanulási stratégia megtalálásában, a meglévő esetleges módosításában, hiszen információt nyerhetnek arról:

¹⁰ BÁTHORY 1997., 237.

¹¹ Csala Istvánné dr. Ranschburg Ágnes: *A pedagógiai értékelésről a felnőttoktatásban dolgozó pedagógusok számára*. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=problemak-08-Csala-pedagogiai>. Letöltve: 2012. 06. 06.

¹² BÁTHORY 1997., 237.

- milyen tanulási, gondolkodásbeli hibákat vétettek;
- tanulási módszerük megfelelő volt-e az adott témához;
- eredményesek voltak-e a félév során;
- milyen ismereteket, tudásanyagot kell pótolniuk;
- képet kaphatnak arról, hogy az elért eredmények és a követelmények rendszerében a teljesítményük alapján az adott időszakban hol helyezkednek el.

Mind a szóbeli, mind az írásbeli értékelés esetén a megfogalmazásnak, a közlés módjának, a szöveg kialakításának, egyszerűen a kommunikációnak igen nagy szerepe van. Mindenekelőtt fontos a pozitív megerősítés, az erősségek kiemelése, a további eredményes munkára biztatás, a segítség felajánlása, a tanácsadás, az építő kritika. Természetesen a problémákat, az előforduló hibákat sem szabad elhallgatni, a javítás, a pótlás lehetőségét minden esetben fel kell ajánlani, hiszen a teljesíthetőség mellett a korrigálhatóság is a követelményállítást fontos tényezője.

V. Összegzés

A pedagógiai értékelés sajnos, nem kap kellő figyelmet a felsőoktatásban. Szerepe, jelentősége nem hangsúlyos, pedig az oktatás ezen szintjén is fontos a visszacsatolás, a használható tudás átadásának, az értékközvetítésnek, az egyéni fejlesztésnek a megvalósítása, mindezekhez azonban csak az átgondolt tervezés adhat megfelelő alapot. Kijelenthető, hogy a kurzus és a hallgatói eredményességhez az oktatói elkötelezettség a legfontosabb.

A fenti modell a tudatos pedagógiai tervezés egy lehetséges útját mutatta be. A modell a mérés, az értékelés kritériumainak (megbízhatóság, érvényesség, objektivitás) relevanciáját erősíti.

A tervezésnek, későbbiekben a megvalósítás módjának nagy szerepe van az eredményességben. Ahhoz, hogy tervezésünk eredményes legyen, ismernünk kell az értékelésünkre ható rendszerelemeket, észre kell vennünk, számolnunk kell a kurzus céljának eléréséhez nélkülözhetetlen, illetve a kritikus, nehézségeket okozó kritériumokkal, kompetenciákkal. Optimális esetben a követelmények és a célok korrelálnak egymással, a korrekt követelmények pedig célra hangolnak.

A felsőoktatás gyakorlata az oktatók részéről feltételezi a szakszerű értékelésre vonatkozó tudáselemek, készségek, kompetenciák meglétét, illetve azok folyamatos fejlesztését. Néhány fontos elvárás:

- a hallgatók írásbeli és szóbeli munkájának szakszerű értékeléséhez elméleti és gyakorlati eljárások ismerete;
- a hallgatói teljesítmény reális és segítőkész értékelésére vonatkozó tudás, gyakorlat;
- gyakorlati értékelési szempontok, szempontsorok kidolgozásában;
- az értékelés pedagógiai és pszichológiai ismeretkörében való jártasság;
- elméleti és gyakorlati tudás a tanácsadási módszerekre, stratégiákra vonatkozóan;
- az önértékelés és a reflektív gondolkodás szerepének megértése, közvetítése;
- a kommunikáció szerepének megértése, fejlesztése;
- az önismeret fejlesztése.

„[...] a tanári szubjektívizmus torzulásait önismerettel, nemegyszer bátorsággal és főként az objektív értékelési eszközök gyakori alkalmazásával lehet kiküszöbölni.”¹³

Az értékelés szakmai fejlődéséhez elengedhetetlenül fontos lenne a jó gyakorlat szám-bavétele. Az oktatók által tudatosan, szakszerűen kidolgozott modellek mind az értékelési szempontok, helyzetek megtervezésében, mind azok megvalósításában mások számára mintául szolgálhatnak, és másokat önfejlesztésre készíthetnek.

A felsőoktatás gyakorlatában az értékelés, a minőség, a minőségbiztosítás szorosan összefüggő fogalmak. Fontos elemei, szempontjai a hallgatói elégedettség, az oktatói tevékenység önértékelése, a végzett munka dokumentáltsága, a helyi és országos szintű elvárásoknak való megfelelés.

Az előbbieken bemutatott dokumentumok (felkészülési és tanítási útmutatók) ezen elvárásoknak való megfelelést erősítik.

Báthory Zoltán nézete szerint a pedagógiai értékelés, nevelési és oktatási módszer is egyben,¹⁴ ezért kulcsfontosságú, hogy munkánk iránti elkötelezettséggel, felkészülten tervezzük meg kurzusaink értékelési folyamatát.

IRODALOM

ÁRPÁDI Gabriella (1977): *A tudásszintmérés módszertana és technikája*. Könyvüipari Minisztérium Módszertani és Továbbképző Intézete, Budapest.

BÁTHORY Zoltán (1985): *Tanítás és tanulás*. Tankönyvkiadó, Budapest.

BÁTHORY Zoltán (1997): *Tanulók, iskolák, különbségek*. Okker Kiadó, Budapest.

CSALA Istvánné dr. RANSCHBURG Ágnes: *A pedagógiai értékelésről a felnőttoktatásban dolgozó pedagógusok számára*. (<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=problema-08-Csala-pedagogiai>). Letöltve: 2012. 06. 06.

Pannon Egyetem tanulmányi és vizsgaszabályzata (http://www.uni-pannon.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=170%3Ahallgato-erinto-szabalyzatok&catid=137%3Aoktatasi-igazgatosag&Itemid=276). Letöltve: 2012. 06. 06.

ZSOLNAI József (2009): *Felkészülési útmutató az Affektív és szociális fejlődés című kurzus feldolgozásához* című munkája (kézirat).

2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. *Magyar Közlöny*, 2011. évi 165. szám.

13 BATHORY 1997., 234.

14 BATHORY 1997.